

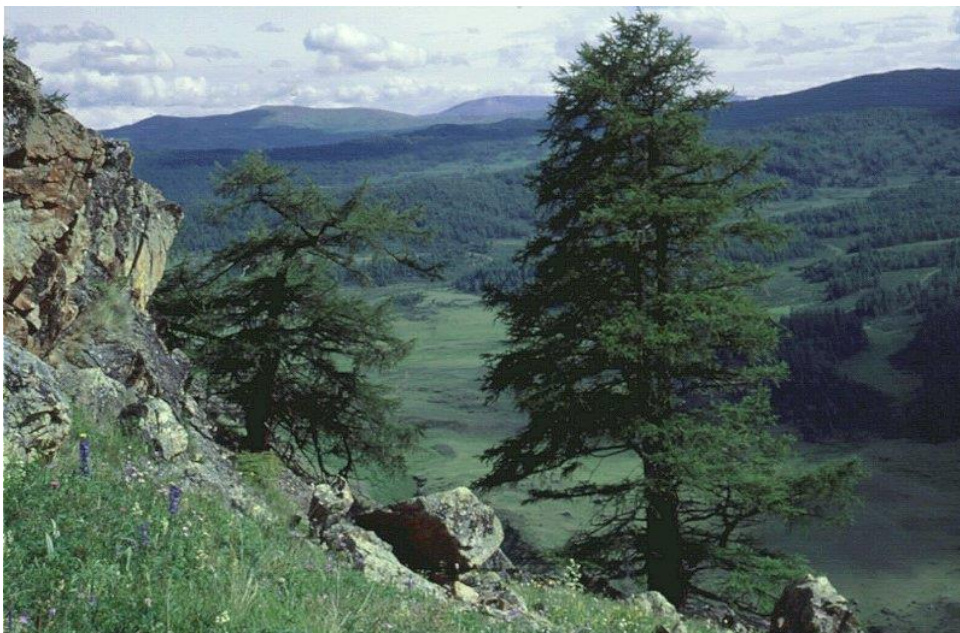
SEIZOENSARBEID

door moeder natuur

1. Lentekolder

Voorjaarsstemming

In arboretum Tenaxx te Oost-Groningen bevindt zich een larikssoort uit het hoge noorden van Europa en Azië, de *Larix sibirica*. Deze behoort, gezien zijn normale standplaats in de omgeving van de poolcirkel, tot de meest winterharde bomen op aarde. De lariks kan Siberische temperaturen met gemak aan. Op plaatsen waar de laatste jaren de gemiddelde temperatuur al te zeer stijgt, daar gaat de Siberische lariks achteruit.

Larix sibirica

In het arboretum doet zich een eigenaardigheid voor: de siberische lariks is hier *niet winterhard*. Hij kan de vorst die regelmatig optreedt in de lentemaanden maart en april niet of nauwelijks aan. Heel wat exemplaren sterven af of kwijnen weg.

Wat is hier gaande? Een ding staat vast: de lariks heeft een intelligente verhouding tot de tijd. Hij reageert *pro-actief* op de cyclus van de jaargetijden. Wanneer de dagen lengen antwoordt hij daarop met het hervatten van zijn sapstroom, wat tot gevolg heeft dat de naalden die hij in de herfst heeft afgeworpen weer aangroeien.

Het punt is dat de lariks verwijderd is uit zijn *natuurlijke plaats*, de Siberische omgeving waar de lente definitief in een klap invalt. Tenaxx' boom is een *displaced person*, want hij reageert op de eerste de beste verhoging van temperatuur. Hij kan hier niet aarden. Hij beseft niet dat het Westeuropese klimaat gekenmerkt wordt door hevige temperatuurschommelingen die gepaard kunnen gaan met zware nachtvorst. De boom reageert intelligent op de Siberische lente, maar heeft niet in de gaten dat hij zich als asielzoeker in Westeuropese omstandigheden bevindt.¹

Even terzijde: zoals zo vaak laat *Heidegger* zien dat hij meer weet van stoffige folianten dan van de levende natuur. Hij denkt dat de heel vroege lentebloemen zoals de krokus en de heel late *herfsttijloos* de naam *tijloos* dragen omdat ze *op het verkeerde tijdstip* bloeien, 'zur Unzeit'.² Dat is nu precies wat deze bloemen, in tegenstelling tot de misplaatste siberische lariks, *niet* doen: *zij* hebben een unieke niche gevonden waarin ze kunnen gedijen, een *locus naturalis*. De herfsttijloos draagt namelijk vrucht in de lente en bloeit in de herfst – wat anderen hem niet nadoen.

Herfsttijloos

In het woord *lente* is het lengen der dagen te horen. Denk nu niet dat er primair een astronomische cyclus is tussen de zon en de aarde en dat het leven daar vervolgens op reageert. Je hebt niet *eerst* de zon als heliumcentrale en *vervolgens* de metaforische opeenvolging van ontvangsten ervan. De verwerking van het zonlicht op de aarde is mede bepalend voor de betekenis van de zon. De gedachte dat fysische en mathematische eigenschappen van de natuur primair zijn en de reactie van levende wezens daarop secundair, die is zelf *meta*-fysisch.

Het hier besproken onderscheid tussen zogeheten primaire en secundaire kwaliteiten is in het boek *Plantaardig* gedeutueerd. Primair *in mijn zin* is de *verhouding* van de aarde en de daarop levende wezens tot de zon. *De zon krijgt voortdurend nieuwe betekenissen door de manieren waarop levende wezens erop reageren*. De cyclus van het jaar wordt gespiegeld in de cycli die de levende wezens kenmerken.

De lente is dan ook niet alleen het lengen der dagen. Voor de levende wezens in de gematigde zones is het lengen der dagen een *nieuw begin*, zoals duidelijk wordt uit het Franse woord *printemps* (*primus tempus*) en het Italiaanse *primavera*. Dit nieuwe begin is, wat het Engelse *spring* aanduidt, een opspringen, openbarsten, zich verspreiden, groeien. De lente is het seizoen waarin het leven na de winterse stilstand opnieuw wordt geboren, in een roes van

vermenigvuldiging en voortplanting. Het woord *kolder* duidt op het *cholerische* dat de lente kenmerkt: volgens de oude leer van Galenus het driftig en opvliegend temperament.

De jaarlijkse lente-explosie

De lente:

- De paddentrek begint, maar ook die van de menselijke vakantiegangers die de amfibieën komen platrijden.
- Woerden beginnen vrouwelijke *en mannelijke* eenden te belagen en te verkrachten, tot aan necrofilie toe.
- Wilgen laten hun katjes ontspruiten.
- Mensen rennen naar de Intratuin om viooltjes te bemachtigen.
- Orchideeën openen hun bloemkelken en lokken de ontwakende insecten met schijnnectar.
- Baardige studenten verlaten hun holen om het Maagdenhuis voor de 60e keer te bezetten.

Afb. De dode eend vlak na de brute verkrachting door één van zijn soortgenoten

De lente behoort met de andere jaargetijden tot het klimaat *waarbinnen* het leven van planten, dieren en mensen gedijt en afsterft, *waarbinnen* zij hopen, calculeren, denken en te gronde gaan. De lente zet van alles in beweging: woorden, handelingen, bloesems, krokussen, nestelende vogels, revoluties. De lente is een element dat het spreken erover blijft omgeven en sturen.

De jaargetijden zijn in de levende wezens geïnternaliseerd. Ze worden erdoor omgeven en kunnen zich er niet tegenover plaatsen. *Dat geldt ook voor mensen.* Mensen handelen *en* denken lentelijk of herfstig. Zij kunnen de jaargetijden niet echt overzien. Zij worden, net als koeien die voor het eerst de wei ingaan, beheerst door de bokkensprongen van de lentekolder. Maar ook door de teleurstellingen en afscheidsstemming van de herfst. Maar *filosofen*, kunnen *die* de cycli van de jaargetijden niet op stoïcijnse of gelaten wijze in hun blikveld krijgen?

Lenteweelde

De lente is de tijd van overdaad en enthousiasme. Maar dat wordt door intelligente planten tot een bepaalde hoogte in toom gehouden. *Alle* levende wezens vormen een verdeelde eenheid van Leibniz' *appetitus* (de lust tot vermenigvuldiging) enerzijds en *perceptio* (detectie, intelligente zelfbeperking) anderzijds. Het merendeel van de bomen in het arboretum denkt anders dan de siberische lariks. Een zwaluw maakt nog geen zomer, is hun uitgangspunt. Zeker, kracht en duur van de zonnestraling nemen toe, maar zij reageren daar niet als dollemannen op. Zij handelen pas wanneer de omstandigheden *systematisch* beter worden en de kans op nachtvorst miniem wordt.

Detectie is evenwel niet in staat om het overbloesemende enthousiasme van de lente-appetitus geheel in te tomen. Leven blijft riskant. Wie niet waagt die niet leeft.

En wanneer je het in een wat breder verband bekijkt, dan staat al dat lente-enthousiasme in dienst van het genoom dat zich eeuwig blijft voortplanten, ten koste van de planten en de dieren die veelal de komende winter niet zullen overleven, maar daar in de lente geen gedachte aan kunnen wijden. De lente is het seizoen van het bedrog en het zelfbedrog dat het leven eigen is.

Klopt het bovenstaande wel voor 'ons' mensen? Mensen zijn toch in hoge mate onafhankelijk van de jaargetijden? Zij slaan zonlicht op in brandstof en bewaren die voor de winter. Dankzij het mondiale handelssysteem consumeren zij in ieder seizoen ieder gewenst gewas. Wat zij consumeren is *vriesvers*. De planten die niet winterhard zijn bewaren zij in kassen en oranjerieën. En de wetenschap, die is toch wars van voorjaarsdolheid en winterdepressie?

Dat is maar de vraag. Wetenschap staat niet los van het verlangen naar zekerstelling, beheersing en vermenigvuldiging. Haar taal *lijkt* die van de ongenaakbare Olympus van de objectiviteit, maar is toch gedreven door het voorjaars-elpisme, de rozerode hoop op een betere toekomst, meer vermenigvuldiging, de richting omhoog, gevoed door de gedachte dat mensen niet alleen de heren van de wereld zijn, maar ook van hun eigen woorden en handelingen.

Lenterevoltes

Wie twijfelt aan de macht van de jaargetijden over het menselijk denken en handelen kan een blik werpen op het lentekarakter van het revolutionair pathos dat van tijd tot tijd samenlevingen op hun grondvesten doet trillen. De verbeelding slaat op hol, ten koste van de nuchtere detectie, en denkt aan de macht te kunnen komen. Mensen gebruiken graag het woord *lente* voor zulke verhoopte transformaties van Saulus naar Paulus. De mogelijkheid dat de geëntameerde omwentelingen de komende winters misschien niet zullen overleven of heel andere uitkomsten geven dan voorzien blijft buiten beschouwing.

De Franse revolutie van 1848

De belangrijkste golf van revoluties die ooit Europa geteisterd heeft (in meer dan 50 landen) is die van 1848 geweest. Men noemt deze de *Springtime of Peoples* oftewel de *Völkerfrühling*, en in het kielzog daarvan spreekt men van de Praagse lente, de Arabische lente en de linkse lentes van het Maagdenhuis.

Deze humanistische, democratische maar daarom niet minder gewelddadige revoluties (zeker meer dan 25.000 doden, maar misschien 75.000) waren, zoals *alle* revoluties die erop volgden, gekant tegen structuren die neigden naar *menselijke ongelijkheid*. Het koningschap en de adel moesten genivelleerd worden. Het leger moest toegankelijk worden voor het volk.

Het volk moest kunnen deelnemen aan democratisch gekozen regeringen. En de nivellering moest gediend worden door ‘persvrijheid’.

De revoluties van 1848 hebben hun sporen nagelaten in Frankrijk, Duitsland, Polen, Italië en Oostenrijk. In Nederland werd koning Willem II, ondanks de afwezigheid van een Nederlandse revolutie, naar eigen zeggen in één nacht van conservatief liberaal. Hij stond democratische invloeden toe, waarop Thorbecke met een nieuwe grondwet op de proppen kwam.

En zoals altijd volgde op de lente van de nationale staat de teleurstelling van de winter: contraterreur, tirannie en restauratie. De revoluties werden overal in Europa de kop ingedrukt.³

Onderdrukking na de revoltes van 1848

Zelfs de *smaak* van de revolutionaire lente verdween door de gewelddadigheden, zoals Tocqueville het weergaf na juni 1848:

Ik beschouwde het juni-gevecht ogenblikkelijk als een onontkoombare crisis. Maar daarna zou de stemming in het land op een of andere manier veranderd blijken te zijn. Op het verlangen naar onafhankelijkheid zou de angst volgen en misschien de afkeer van vrije instellingen; na een dergelijk misbruik van vrijheid was zo 'n terugkeer

*onvermijdelijk. Die terugtrekkende beweging begon inderdaad op 27 juni; aanvankelijk heel langzaam en als het ware onzichtbaar voor het blote oog, maar daarna oppermachtig en onweerstaanbaar. Waar zal zij eindigen? Ik weet het niet.*⁴

Sinds de revoluties van 1848 heeft Europa een eindeloze cyclus van lenterevoltes gekend, die steeds weer leidden tot de harde realiteit van de restauratieve winter. Waar de nivellering uiteindelijk geslaagd is, daar heeft zij even onverwachte als onaangename bijwerkingen gekend – die in de nieuwe lentes prompt vergeten werden.

De Arabische lente, voor de islamitische winter

Een schoolvoorbeeld van het Europees geïnspireerd lentelijk elpisme is de recente *Arabische lente* geweest. Europeanen, dat wil zeggen vernale humanisten, hadden enkele jaren geleden de kolder in de kop: dictatoren werden dankzij Europese en vooral Amerikaanse inspanningen in de hele Arabische wereld vervangen door prettige democratieën op Europese basis – dacht men. Het resultaat is bekend: een ongekend snelle islamitische en dus anti-humanistische, want theocratische expansie op internationale schaal.

Het sneeuwklokje steekt zijn kopje boven het maaiveld

Lente-arabieren steken hun kop boven het maaiveld

De cycli zetten zich voort, zij het voortdurend onbetekenender. Het bestuurscentrum van de Universiteit van Amsterdam, het *Maagdenhuis*, is sinds 1969 niet minder dan 60 keer bezet geweest door ontevreden studenten, meer dan 1 keer per jaar gemiddeld. Regelmatig is dat in de lente gebeurd.

Bezetting Maagdenhuis in het voorjaar van 1969

Dit jaar vond de zoveelste bezetting plaats. Iedere lente weer begint de vergeefse cyclus van leuzen, discussie en pogingen tot beïnvloeding van de universiteit. En ieder jaar gaat de wetenschap ongestoord voort op de oude voet. Toch wordt ook nu nog door *GroenLinks* gesproken van een *linkse lente*, een ‘nieuw’ ‘links’ geluid. Dit geluid betreft, zoals altijd weer sinds 1848, alleen maar een wisseling van de macht, in de illusie dat *daarvan* ook maar iets te verwachten is.⁵

En in 2015

Het lente-elpisme van de nivellering is wat democraten en anti-democraten verbindt.

Veel democraten kijken hoofdschuddend en neerbuigend, zo niet sterk afkeurend, naar die stupide Duitsers die geloof schonken aan *Hitler of all people*. Zij beschikken over weinig filosofisch zelfinzicht. Zij zijn niet wars van lentebokkensprongen, net zo min als de miljoenen Duitsers die in Hitler de wedergeboorte van Duitsland zagen, de lentezon die de Duitse winter zou doen smelten. De meewarige democraten zijn veelal dezelfden die geloof schonken (en soms nog altijd schenken) aan de Arabische lente – en aan de nog altijd heersende democratische euforie na de Europese nederlaag in de Tweede Wereldoorlog. (Dat Europeanen denken dat zij deze oorlog gewonnen hebben, terwijl zij zelf niet in staat zijn gebleken Hitler te verslaan en de facto als vazallen onderworpen zijn geraakt aan de imperialistische winnaar de Verenigde Staten, is een schoolvoorbeeld van elpisme).

Hitler als boodschapper van de zon

Ik citeer in dit verband *in extenso* een brief van de Hitler-criticus *Paul Tillich*, die aangeeft hoe het nationaalsocialistisch lente-enthousiasme, ook dat van zijn humane en religieuze medestanders, pas veel later omsloeg in het besef dat met de lente van Hitler een nieuwe winter was ingetreden. Pas in de loop van de Tweede Wereldoorlog drong het door dat het nationaalsocialisme een Siberische lariks was in een West-Europese wintertuin.

In 1943 schreef Tillich deze brief met de titel *Ein deutscher Frühling?*

Mijn Duitse vrienden!

In deze laatste dagen van februari dringen de jonge knoppen door de winterse aardkorst heen. Overal in Duitsland, in het zuiden sneller dan in het noorden, in het westen vroeger dan in het oosten, verschijnen de boden van de naderende lente. En met de warmte van de eerste

vroege voorjaarsdagen wordt ook het hart warm. Hoop en liefde ontwaken. Nieuwe levensvreugde wordt mogelijk, nieuwe levenswil bloeit op. Maar al te vaak keert de winter terug en verstopt alle leven zich weer in de beschermende nacht van de aarde. Wat zich te ver vooruit had gewaagd door de lokroep van de eerste warme zon, dat bevriest en verdort. En de nog maar nauwelijks ontwaakte levensvreugde slaat om in treurnis en wanhopig ongeduld. Ik zeg jullie dit, omdat jullie ooit in deze tien jaar wel eens gedacht hebben dat met Hitler de lente naar Duitsland gekomen was en de wedergeboorte van Duitsland begonnen was. In de eerste jaren van het nationaalsocialisme geloofden velen dit, ook niet-nationaalsocialisten. Zij hadden het gevoel dat sinds de treurige afloop van de Eerste Wereldoorlog een permanente winter was neergedaald over Duitsland en dat onder de zon van het nationaalsocialisme het ijs van de Duitse winter zou wegsmelten. Hitler verscheen hun als de zon van de Duitse lente en het nationaalsocialisme als een warmte die opnieuw leven gaf...

...

Het is weer winter geworden in heel Duitsland, en geen voorjaars- en geen zomerdag van dit jaar kan de ijzige ban breken, die nu voor lange tijd over Duitsland zal liggen. De zon van Hitler is zo dof geworden, dat hij nauwelijks nog openlijk durft te schijnen. De nationaalsocialisten hebben echter maar een taak: alles te vertrappen wat zich aan beter leven laat zien in Duitsland en in Europa. Wie geloofde in de lente van Duitsland toen de nationaalsocialisten aan de macht kwamen, die beleeft nu wat de planten beleven, die door de al te vroege zon tevoorschijn gelokt zijn en die vernietigd worden door de terugkerende ijzige adem van de winter. ⁶

Hitlers winter

Blijkbaar zijn mensen cyclisch gedrogeerde wezens. Zij kunnen zich niet plaatsen *tegenover* de gang van de kolderieke lente naar de dodelijke winterkou en worden iedere keer weer meegezeuld door de hybride hartstochten – waarzonder leven ook niet mogelijk is.

Daar zouden de *wetenschappen*, maar toch in ieder geval de reflexieve *filosofie* toch een einde aan kunnen maken: dat zijn toch de *ghost-busters* bij uitstek.

Of ligt dat een beetje anders?

De wetenschappen en de helft van het leven

De jaargetijden vormen een cyclus. Die heeft in het menselijk taalgebruik grote betekenis, vooral in de verhouding tot die *echte* tijdelijkheid van het mensenleven: de pijl die wijst van geboorte naar dood. Het behoort tot de aard van het leven dat uiteindelijk de membranen die het organisme omgeven niet in staat zijn om energie te blijven opslaan: het atrofieert, raakt zijn organisatie kwijt, verrot, valt uiteen en gaat uiteindelijk op in zijn omgeving. Mensen zijn even hard onderhevig aan de tweede wet van de thermodynamica als alle andere levende wezens: hun leven vormt een halve cirkel, van hun geboorte naar hun dood – een uiteindelijk vergeefse uitstelmanoeuvre. Van een cyclus is geen sprake, tenzij je het breder bekijkt en een mens opvat als onderdeel van een lange reeks generaties. Dat is voor de huidige geïndividueerde mens geen prettig vooruitzicht.

De schijncyclus van het menselijk leven (let op de treurboom ter rechterzijde)

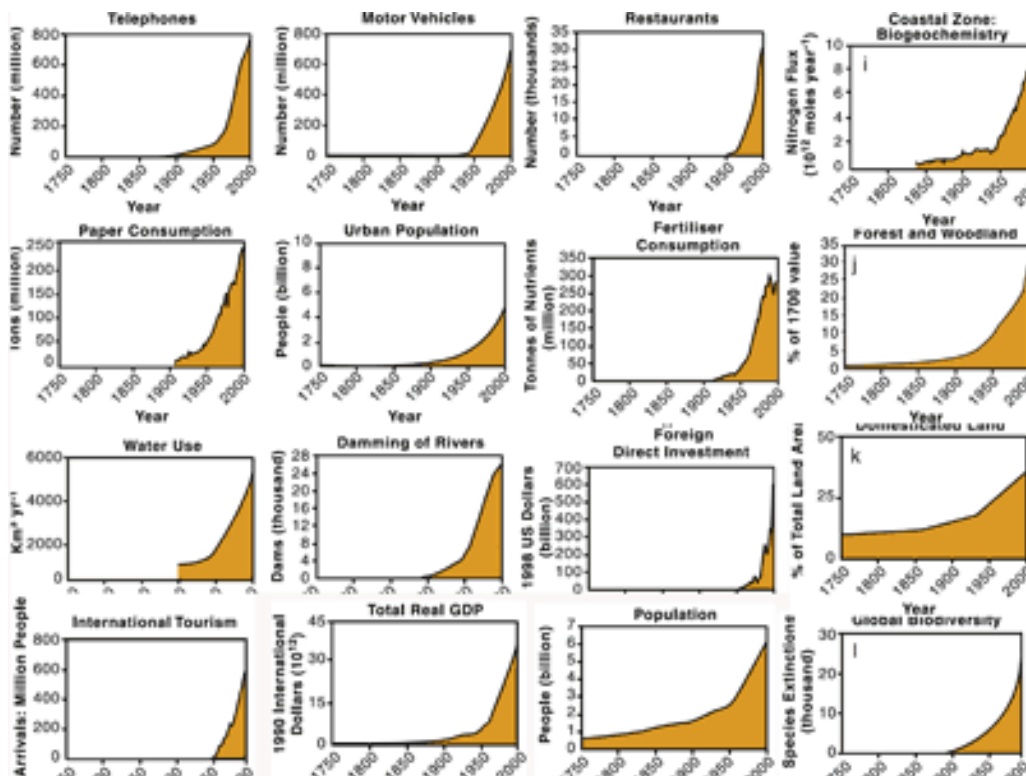
Met betrekking tot de vergeefsheid van hun leven raken mensen, terwille van de vermenigvuldiging van het hen sturend genoom, gedrogeerd. Zij zwellen ieder jaar weer van

optimisme en ontluikend zelfvertrouwen, zoals de knoppen in het voorjaar in het voorjaar zwellen, de katjes van de hazelaar en de wilg ontluiken en de frenetieke nestbouw van de gevederde ridders begint.

De jaarlijkse klimaatcyclus is een van de vele cycli die het menselijk leven bepalen. Ik noem, buiten terugkerende evenementen als de Olympische Spelen, voetbaltoernooien, het theater- en televisieseizoen, de afwisseling van dag en nacht, van weken en van maanden (het maandelijks salarisstrookje), de jaarlijkse terugkeer van de geboortedag, de afwisseling van werken en vakantie. De benaming voor de ene cyclus wordt als vanzelf overgedragen op de andere: gesproken wordt van de herfst van het leven, maar ook van de levensavond.

Cycli en hun benamingen hebben een drogerend effect. Zij zijn balsem voor de menselijke ziel, want het idee van een terugkerende vernieuwing voedt de verbeelding dat het eigen menselijk leven meecirkelt in deze cycli. De onafwendbare pijl van geboorte naar dood blijft buiten beeld. Het leven is schijnbaar zo sterfelijk nog niet.

Wanneer de eenmalige gang van geboorte naar dood toch doordringt tot het menselijk denken heeft de lente een misschien nog dwingender roes karakter. In een waas van optimisme wordt zelfs de cycliciteit van het jaar en de geschiedenis vergeten. De lente geeft het idee dat de pijl *alsmaar omhoog gaat*, dat het leven groei is, vooruitgang, expansie. Mensen denken als vee dat in de lente de wei in wordt gejaagd: vol hoopvolle bokkensprongen geloven zij in de maakbaarheid van de wereld en in de juistheid van hun omschrijvingen daarvan – met name het woord *lente* zelf. Hoop doet leven, vooral wanneer die uitmondt in een permanente perfectionering van het menselijk leven door techniek en informatie. En versluiert de eindigheid, wat ook weer bevorderlijk is voor het leven. Maar niet voor het bedenken ervan.

Zestien pijlvormige progressies

Planten en hun zaden verschieten hun kruut niet in een keer. Zij beseffen hun eindigheid en de risico's daarvan tot op zekere hoogte. Plantenzaden bij voorbeeld monitoren een heel aantal parameters voor zij ontkiemen, en dan nog doen zij dat graag in jaarcohorten, om de risico's te spreiden.

Een grappig fenomeen is dat de menselijke detectie, die de expansiedrift zou moeten beteugelen, sinds de Nieuwe Tijd in diezelfde vermeerderingsdrift is opgenomen. Wetenschap en techniek staan in dienst van de ontwikkeling, schaalvergroting, kortom van beheersing en zelfbeheersing. De pijl van de sterfelijkheid is afgebogen in de richting van de niet eindigende vooruitgang.

Veel planten gedragen zich bedachtzamer dan de Europese en Amerikaanse technohumanisten in hun permanente lenteroes.

Europeanen zijn vooruitgangsgelovigen, lentekinderen. Zij leven in een semantiek die ze met de paplepel is ingegoten, die van de mechanisch-informatieve beheersing van de aarde, gecombineerd met de hoop op eenwording van de mensheid onder de aegis van de idealen van de Verlichting en de Franse Revolutie. Kern van dit alles is de gedachte dat mensen de dingen

zelf doen en daarbij in staat zijn tot *zelf denken*. De pijl kan alleen maar omhoog gericht zijn. Iedere tegenslag is koren op de molen van de progressie.

Heidegger, de herfstige filosoof uit het Zwarte Woud, heeft, zij het niet expliciet, iets heel eenvoudigs laten zien, iets ontnuchterends: de wetenschappelijke theorie, zoals die vandaag de dag vigeert, of die nu natuurwetenschappelijk, geesteswetenschappelijk of biologisch is, *die maakt deel uit van de strijd om het bestaan als poging tot beheersing van de omgeving* en kan zich er niet *tegenover* bevinden.

Strijd om het bestaan is de poging van ieder levend wezen en uiteindelijk van ieder genoom om zichzelf zeker te stellen en zich zo verder te vermenigvuldigen: de wereld te beheersen. Precies zo omschrijft Heidegger het wetenschappelijk bedrijf: het *bewerken van het werkelijke*, en wel *via reproductie (nachstellen)* en *via beveiliging (sicherstellen)*.⁷ De kern van de wetenschap is dat zij de werkelijkheid *stelt, dat wil zeggen aansnijdt*, zodanig dat zij geschikt gemaakt wordt om gebruikt te worden voor de menselijke zekerstelling en reproductie.

Heidegger denkt dat de technische interpretatie van het menselijk denken een enorme *boost* heeft gekregen in de nieuwe tijd, maar dat de oorsprong ervan ligt bij Plato en Aristoteles. Zoals zo vaak is hij blind voor de strijd om het bestaan die de Siberische lariks niet minder domineert dan de wetenschap en de filosofie: lariksen, leeuweriken en mensen proberen zich *allemaal* op hun eigen manier veilig te stellen en zich te reproduceren en gebruiken daarvoor alle middelen van detectie die hun ten dienste staan.

Een boom zoals de Siberische lariks kan mij nog wel iets anders leren dan het wetenschappelijk lente-optimisme: ik zie het de exemplaren in het arboretum aan dat zij *aan het strijden zijn in een vijandige omgeving* en wel *uiteindelijk vergeefs*. Je kunt het zien dat zij maar al te vaak wegwijnen. Zij sterven, zoals een fotograaf het verwoordde, *staand* en daardoor is hun doodsstrijd in alle langdurigheid waar te nemen: een stervende boom kan zich niet verstoppen, zoals zoogdieren dat regelmatig doen.

Een naaldbos dat al jarenlang stervende is

En een dode boom kan niet altijd weggemoffeld worden. Op het Nederlandse natuurbeleid kan veel kritiek gegeven worden, maar het zorgt er *wel* voor dat de dood en ontbinding van bomen goed zichtbaar wordt.

Wegrottende beuk

De natuur die van zich blijkt geeft in wetenschap en technologie is daarentegen, zoals Heidegger het noemt, *een tijd-ruimtelijke samenhang van beweging die op enigerlei wijze vooruit te berekenen is*.⁸ En toch is ook de wetenschappelijk-technologische vooruitgang met onvoorziene gevolgen verbonden. Die presenteren zich evenwel als problemen die weer wetenschappelijk-technologisch moeten en kunnen worden opgelost. Denk aan de *eindig bewoonbare aarde* waarop een *niet eindigende vermenigvuldiging* moet plaatsvinden van mensen en economie.

Wat kan een eenzame *dichter* daartegenover zeggen? Wat Hölderlin zegt in *Hälfte des Lebens* blijft een druppel op de gloeiende plaat van wetenschap en technologie:

Mit gelben Birnen hängt
Und voll mit wilden Rosen
Das Land in den See,
Ihr holden Schwäne,
Und trunken von Küssen
Tunkt ihr das Haupt
Ins heilignüchterne Wasser.

Weh mir, wo nehm ich, wenn
Es Winter ist, die Blumen, und wo
Den Sonnenschein,
Und Schatten der Erde?
Die Mauern stehn
Sprachlos und kalt, im Winde
Klirren die Fahnen.

Wat er ook verder met betrekking tot dit gedicht te zeggen valt, en dat is nogal wat, hier kan een ding duidelijk worden: Hölderlins dichten bevindt zich *tussen* de twee strofen, en daarmee *tussen* de lente en de winter, *ook* die van het leven. Hij overziet de tegenstellingen daartussen niet, maar laat deze heersen, vanuit het midden van het gedicht dat zelf niet spreekt, maar getekend is. Getekend waardoor? Door de gang van de lente naar de winter, ook die van het menselijk bestaan.

2. *Herfstdraden*

Temidden van de lenteroes van de wetenschappen en de techniek kan filosofie maar een ding betekenen: ontnuchtering. Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan.

Om te beginnen heeft het geen zin voor een filosoof om zich tegen de macht van de lente te gaan *verzetten*. Hij heeft dan de pretentie dat hij zich daartegenover of zelfs daarboven kan plaatsen. Het vervolg van dit stuk zal laten zien dat de macht van de natuur over het denken daarvoor een tikje te groot is.

Daar komt bij: sinds haar begin heeft de filosofie een methodische dwaalweg bewandeld. Zij dacht nog doorzichtiger en nog directer te kunnen kijken en spreken dan de wetenschappen al deden. Denk aan Plato die meende de beginselen van de wiskunde nog eens verder te kunnen verhelderen.

Filosofie was altijd beschouwelijk, *theôria*, met als motief: het verlangen naar wrijvingsloze doorgankelijkheid van de dingen naar het denken. Waarheid, in het Grieks *alêtheia*, stond voor het verschijnen van de dingen zonder duisternis of bedrog, ten overstaan van het al even doorzichtige kennen in een over en weer zonder obstakels.⁹

Het spreken van een filosoof werd dan ook gevoed door de hoop op de zuiverheid en onafhankelijkheid ervan: de filosofische *logos* kende geen duisternis en geen dwaling, en vooral *geen ulterior motives*, zoals de tegenstanders van de filosofen, de sofisten die meenden te kunnen uitleven.

Dit geloof in de zuivere rede is illusoir. Dat inzicht is een van de gevolgen van de darwinistische zegetocht: het menselijk denken behoort de rest van de levende natuur toe en kan zich daarvan niet losmaken. Het is net zo hard bewogen door angsten en passies als andere levensuitingen van mensen, dieren en planten.

Darwin heeft de reikwijdte van deze illusie nauwelijks beseft laat staan uitgewerkt. Zij vormt een radicale omwenteling van de nog alom heersende menselijke zelfinzichten en is in filosofie en dagelijks leven vrijwel niet doorgedrongen.

Het is onmogelijk om te ontsnappen aan de eindeloze cyclus van bedrog, zelfbedrog, detectie en verduistering van het leven waartoe het menselijk denken behoort. Filosofie kan zich daar niet boven plaatsen, maar kan zich er alleen op haar eigen manier door laten meenemen, in

kleine, ontnuchterende beproevingen van de eigen illusoire verlangens en gedachten. Nadenken kan niet primair over wat dan ook gaan, maar laat zich tekenen door de verspringingen van de natuur, in dit geval: de overgang van lente naar herfst – en weerom. Daarbij moet bedacht worden dat zowel de overgeleverde filosofie als de retorica uit zijn op beheersing – terwijl de echte filosofie zich tegelijkertijd ergens anders bevindt. Zij is overgeleverd aan de haar tekenende natuur en even cyclisch als andere levensuitingen.

Niemand heeft het onderscheid tussen wetenschap en echte filosofie fraaiër verwoord dan Heidegger:

De wetenschap moet streven naar alsmaar grotere verheldering als het vertrouwde en vanzelfsprekende.

De filosofie gaat terug het verborgene in als het onbegrijpelijke en bevreemdende.¹⁰

Daarbij valt niet te ontkomen aan een *herfstige* tekening voor de filosofie, als tegenwicht tegen de eindeloze lente van de wetenschappen en de bestaande filosofie.

Die ontnuchtering kan alleen haar rol spelen wanneer er zicht komt op de diepte en reikwijdte van bedrog en zelfbedrog in de calculaties van levende wezens.

Geen wezen dat daarvoor geschikter is dan de *orchidee*.

Botanische orchideeën

De beroemde *bijenorchidee*, de *Ophrys*, is een typische lentebloem: in de zomer leeft hij als ondergrondse knol. In de daarop volgende lente ontstaat een nieuwe knol, waaruit de bloem oprijst.¹¹ Tegelijkertijd ontwaken de bijen uit hun winterslaap. Het lentecircus begint.

Zoals in *Plantaardig* verduidelijkt is: de bijenorchidee is een doortrapte bedrieger. Hij speelt dat hij een vrouwtjesbij is en lokt de mannelijke exemplaren met zijn verleidelijk wiegend achterlijf. Maar hij levert niet wat hij als zij belooft. Na even woeste als mislukte copulatiepogingen kiest de bij gefrustreerd het hazenpad, maar zorgt intussen wel voor de verspreiding van de orchidee, door zich bij de volgende gelegenheid weer in de luren te laten leggen door een volgende orchidee.

Bij op bijenorchidee

Het geval van de bijenorchidee staat niet op zichzelf. Aan orchideeën is iets te zien van de enorme variatie in vormen van bedrog en zelfbedrog die de verhoudingen tussen levende wezens kenmerkt.

Seksueel bedrog is bij de orchideeën schering en inslag. Er zijn zelfs orchideeën die hun gefrustreerde minnaars opsluiten in een *serail* alvorens ze bestoven met pollen weer vrij te

laten.¹² Dit doet de *eendenorchidee*. Het spreekt vanzelf dat het seksueel getinte bedrog niet alleen visueel plaatsvindt, maar ook via de verspreiding van lokgeuren.

Caleana major, de eendenorchidee

Er zijn ook orchideeën die niet doen aan seksuele mimicry, maar het houden bij *voedselbedrog*. Zij doen zich voor als een soort die zijn bezoekers beloont zoals het hoort: *tit for tat* – nectar als beloning voor de bezorgdienst. Maar ze zijn bedriegers. De *free riders* beloven nectar, maar dragen niets bij, terwijl het insect toch zijn koeriersdienst moet blijven leveren.

Een schoolvoorbeeld is de Australazische *Thelemytra*. Die orchidee heeft een complete metamorfose ondergaan: hij lijkt niet op een orchidee, noch qua kleur (blauw-paars) noch qua vorm (symmetrisch). Hij heeft zich als een kameleon aangepast aan andere soorten die wel nectar leveren om de naïeve insecten een hak te zetten.¹³

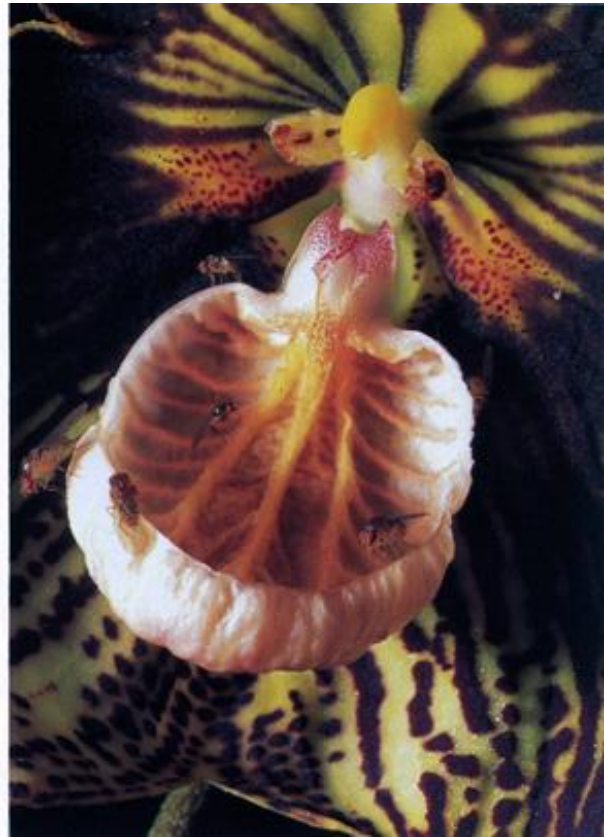
Thelymitra ixioides

En dit is de bloem die hij imiteert:

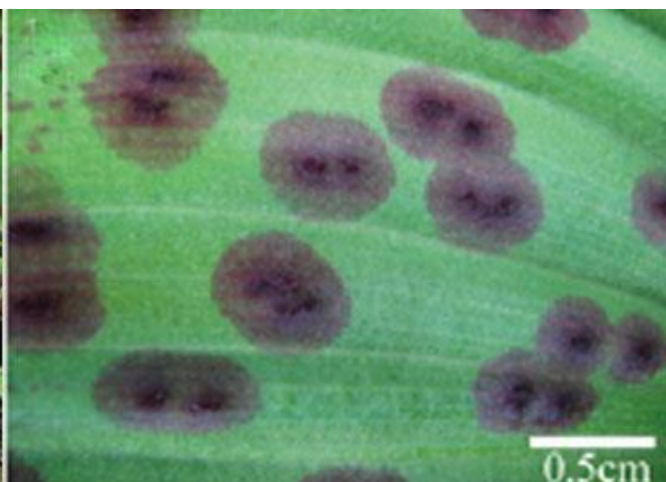

Chamaescilla corymbosa

Wat betreft de voedsel-bedriegers kan verwezen worden naar de orchidee *Dracula* (rechts) die een paddenstoel imiteert. Overigens produceren de *Dracula*'s interessante lokgeuren, zoals de geur van ontbindende lijken, schimmels, rottend vlees en kattenpis.

En let op de *Damespantoffelorchidee* (*Cypripedium fargesii*), die doet of hij ziek is. Hij vertoont schimmelvlekken die een gewone plant aangetast hebben. Daardoor trekt hij vliegen aan die zich met de schimmel voeden. Deze worden bedrogen en verspreiden tegen wil en dank het zaad van de orchidee.¹⁴

De *Serapias* en de *Ophrys helenae* ten slotte beloven misschien een veilige woon- of broedplaats die zij niet waarmaken.¹⁵

Het schijn-asielzoekerscentrum van Ophrys helenae

Hiermee is nog niet alles gezegd. Orchideeën bedriegen niet alleen via de kleuren en geuren van hun bloemen, maar ook via hun wortels. Dikwijls parasiteren zij op schimmels in de grond, waarbij zij niet de voedselstoffen leveren die de schimmels zozeer nodig hebben in ruil voor hun bijdrage aan de groei van de orchidee. Dit lukt de orchideeën zo wonderwel dat zij het vermogen om zelf zonlicht te fotosynthetiseren niet langer nodig hebben. Dit geldt voor de *Neottia nidus-avis*, de *vogelnestorchidee*.¹⁶

Neottia nidus-avis

Het is van belang om op te merken dat de insecten die door de orchideeën bedrogen worden wel degelijk het vermogen hebben om te *leren* van hun fouten. Mannelijke insecten leren om gebieden met bedriegers te mijden, vrouwelijke verwijderen zich van de orchideeënkolonie, omdat de mannen maar al te vaak de orchidee verkiezen boven de vrouwtjesbij.¹⁷ Het probleem evenwel is dat de bij *als soort* niets leert: de nakomelingen van de bijen die door ervaring wijs geworden zijn vervallen toch keer op keer in dezelfde irrationele lenteroes.

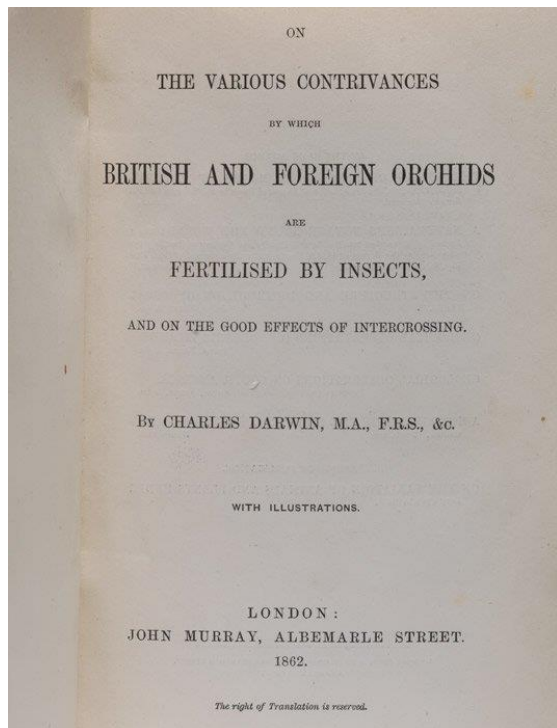
We hebben hier gesproken over het bedrog dat orchideeën kenmerkt. Over het zelfbedrog, dat het enthousiasme kenmerkt van al die orchideeën die in de lente ontluiken om in de winter af te sterven, hebben we het dan nog niet gehad.

Christian Konrad Sprengel

Bedrog is bij orchideeën zo extreem wijd verbreid dat *Darwin* er niet in kon geloven. In 1793 publiceerde Christian Konrad Sprengel zijn boek *Das entdeckte Geheimnis der Natur im Bau und in der Befruchtung der Blumen*. Hierin laat Sprengel het bedrog van de orchideeën zien. Hij spreekt van *Scheinsaftblumen*.¹⁸ Omdat Sprengel er nog vanuit ging dat in de natuur niets vergeefs plaatsvindt, acht hij dit onbegrijpelijk: *Voor mij is het dus onbegrijpelijk waarom de bloem geen sap heeft, omdat het mij heel doelmatig toeschijnt dat*

zij wel sap aanmaakt, opdat de vliegen, als zij dat gevonden hebben in een bloem, daardoor worden aangespoord om meer bloemen te bezoeken en bevruchten.

In zijn boek *The various contrivances by which orchids are fertilised by insects* verwijst Darwin in de tweede druk naar Sprengel. Hij onderkent dat veel orchideeën inderdaad geen nectar produceren. Wie evenwel met Sprengel gelooft in het orchideeënbedrog, *must rank the sense or instinctive knowledge of many kinds of insects, even bees, very low in the scale*. Maar bijen zijn juist *uiterst intelligent!*¹⁹ Daarom kan Darwin niet geloven *in so gigantic an imposture*.

Hier laat Darwin zien dat hij behekt is door de filosofisch-logische droom van een onafhankelijk intelligent vermogen dat de passies en het bedrog kan weerstaan. Uit die droom zal *iedere* filosoof moeten ontwaken. Ook ik heb eraan moeten geloven.

Filosofische orchideeën

De academische filosofieën zoals die ook vandaag de dag vigeren zijn orchideeën, *Scheinsaftblumen*, die leven van de lenteroes van degenen die erdoor gedrogeerd zijn, de ‘filosofen’ en hun studenten.

Het allereerste probleem van de filosofie is dat zij een mimicry vormt van de methode van de wetenschappen. Zij manifesteert zich als ‘theorie’, maar een wetenschappelijke theorie die de wereld aansnijdt op beheersbaarheid is zij alleen in schijn. Zij lokt onschuldige studenten met de belofte van wetenschappelijke nectar die nooit geleverd wordt, en profiteert van de kosten die deze maken, zonder een tegenprestatie te leveren. Zij sluit de slachtoffers op als een eendenorchidee om ze te verteren in haar eigen reproductie.

Dit is onomwonden verwoord door Heidegger:

De kenschets van het denken als theôria en de bepaling van het kennen als ‘theoretisch’ handelen vindt al plaats binnen de ‘technische’ uitleg van het denken. Zij is een reactieve poging om de zelfstandigheid van het denken te redden tegenover techniek en praktijk. Sindsdien verkeert de ‘filosofie’ permanent in een noodtoestand. Zij moet haar bestaan rechtvaardigen ten overstaan van de ‘wetenschappen’. Ze is van mening dat dit het veiligst gebeurt doordat zij zich zelf verheft tot de rang van een wetenschap. Deze ambitie evenwel is het prijsgeven van de aard van het denken. De filosofie wordt opgejaagd door de angst om aanzien en geldigheid te verliezen wanneer ze geen wetenschap is. Dit geldt als een gebrek dat gelijkgesteld wordt met onwetenschappelijkheid.²⁰

Denk nu niet dat Heidegger als wijze uil boven de partijen vliegt. Hij is de uil van Minerva die altijd later komt dan de wetenschappelijk-maatschappelijke ontwikkelingen. De filosofie behoort niet tot de zich verjongende lencebewegingen, maar kan alleen achteraf ontzuclterend inzicht verwerven. Zij maakt deel uit van de avondschemering, ook die van het leven. Zoals Hegel het verwoordt: *Wanneer de filosofie op haar manier alles in grijstinten ziet, dan is een levensvorm oud geworden en met vergrijzing valt die niet te verjongen, maar alleen in te zien; de uil van Minerva begint pas zijn vlucht als de schemering invalt.²¹*

Precies de heerschappij van de lente en de herfst van het leven over de aard van het denken blijkt in Heideggers levensloop als denkweg die zich binnen en buiten de universiteit en de academische wijsbegeerte heeft afgespeeld.

De nationaalsocialistische rector onderweg

Er valt van alles te zeggen over Heideggers beroemde cq beruchte *Rectoraatsrede* uit het voorjaar van 1933. Het is duidelijk dat het hem ging om een besef dat alle nadenken is overgeleverd aan de machten van het lot, dus van de natuur. Centraal in de rede staat een citaat uit de *Prometheus* van de Atheense tragediedichter *Aeschylus*. Hierin wordt gezegd dat het weten (*technê*) veel zwakker is dan het noodlot (*anankê*). Dit besef van facticiteit, overgeleverd zijn aan wat sterker is dan een mens, zou leidend moeten worden in de Duitse universiteit. Deze Grieks geïnspireerde wetenschap zou radicaal verschillen van de huidige academische wetenschap als technomoloch met geesteswetenschappelijke franje:

Wetenschap is het vragende standhouden temidden van het zijnde in zijn geheel dat zich voortdurend verbergt. Dit handelende volharden heeft daarbij weet van zijn machteloosheid ten overstaan van het noodlot.²²

De tot nu toe heersende wetenschap - *das beruhigte Behagen einer gefahrlosen Beschäftigung zur Förderung eines bloßen Fortschritts von Kenntnissen* – heeft namelijk van de menselijke overlevering aan lot en natuur geen weet.

Universiteitsrector Heidegger bij de NS-Wahlkundgebung der Deutschen Wissenschaft, 11 november 1933 in Leipzig.

Terwijl Heidegger hier in de bloei van zijn leven met de mond de macht van het noodlot belijdt is zijn rede intussen die van een *diehard* revolutionair. De rectoraatsrede is *prosodisch dissonant*, een evident geval van een voorjaarsroes. Zij maakt deel uit van de nationaalsocialistische beweging die zelf de belofte was een grote lente: de kolder van een *Aufbruchstimmung*, de revolutie van 1848 in een nationale mutatie.²³

Heidegger *belooft* de nuchterheid van een filosofische bezinning die zich niet door hoop laat ringeloren, maar intussen is de rede een grote *Frühlingsrausch*, die hoopt op de binding aan de volksgemeenschap via *Arbeitsdienst*, aan het Duits-nationale via *Wehrdienst* en aan de *geistige Auftrag des deutschen Volkes* via *Wissensdienst*. Dienstbaarheid aan volk en vaderland, of aan wat dan ook, net als de gedachte dat men van hogerhand een *opdracht* verkregen heeft, laat zich zo gemakkelijk niet verenigen met het filosofisch besef overgeleverd te zijn aan de macht van lot en overgeleverde taal. De filosofische detectie, letterlijk: ont-hulling of a-lêtheia is ontnuchterend of zij is niet.

Wat laat zien dat Heidegger een *echte filosoof* is, dat is het gegeven dat zijn leven langzamerhand herfstiger werd, en dat hij door schade en schande wat nuchterder werd in zijn gedachten over de universiteit. Na het debacle van zijn rectoraat onderkende hij dat hij zich in een *Irrtum* had bevonden, die evenwel maar *heel langzaam kon worden ingezien*.²⁴

Pas laat zag Heidegger in dat de universiteiten steeds *wirklichkeitsnähere Betriebsanstalten* zijn geworden, die echt geen bezinning kunnen gebruiken. De rest van cultuurdecoratie die de wijsbegeerte nog altijd biedt is niets anders dan cultuurpolitieke propaganda (toentertijd nationaalsocialistisch, nu universeel-humanistisch). De filosofie, als nadenkende gestemdheid heeft aan de universiteit *geen plaats*. Waarom niet? Omdat filosofie *überhaupt geen plaats heeft*.²⁵ Filosofie is *verplaatst raken, temidden van de vanzelfsprekende vormen van universitair bedrog en zelfbedrog die zich 'zuivere' of 'theoretische' wetenschap en op veel grotere schaal 'wijsbegeerte' noemen*.

Heidegger vermeldt nog dat in de faculteiten wijsbegeerte gekeken wordt met de *Augen der Studienplanerfinder*. Die zien in hun vooruitgangsdwang dat er 'te weinig' studenten zijn. Zij maken daaruit op dat er te weinig belangstelling is van die zijde. En zij denken dat die onverschilligheid door bureaucratische maatregelen, zoals *Pflichtstunden*, te bestrijden is.²⁶

Hier kan opgemerkt worden dat Heidegger weliswaar geen deel meer uitmaakt van de universiteit. Maar hij kan zich aan de band ermee niet onttrekken: hij blijft er maar tegen fulmineren. Hij parasiteert nog altijd op een faculteit die op haar beurt als academische orchidee parasiteert op de voeding uit de grond van de wetenschappen en zelf geen energie kan ontlenen aan het licht van de zonnige waarheid. Het dringt maar niet tot hem door dat zijn academische tegenstander *hem gewoon niet moet*.

De Heidegger-parasiet, een waarheidsparasiet, wordt ervaren als koekoeksjong dat het nest bevuult. Die kan binnen de universitaire bedrijvigheid niet getolereerd worden. En binnen de faculteiten wijsbegeerte al helemaal niet: die zouden ineensstorten wanneer hun bestaan als nectarloze parasitaire orchideeën al te zichtbaar zou worden. Wat Heidegger als *lone wolf* van de waarheid binnen de academie zegt kan *nimmer* getolereerd worden: *Die übelste aller Teufeleien ist die "kollegiale Korrektheit"*.²⁷

De gedachte dat je als filosoof binnen de universiteit en de academische wijsbegeerte toch betekenis kunt hebben is een vernale roes, waar ik zelf niet wars van was in mijn onstuimige jeugd. Ik verkondigde in mijn inaugurele rede dat ik bezig was *afscheid* te nemen van de

filosofenacademie. Dat deed ik evenwel *binnen* dit gremium. Wat ik niet beseftte is dat ik als dubbelparasiet niet getolereerd kon blijven worden. Pas in de herfst van mijn leven is mij dit duidelijk geworden.

Niet alleen de nationaalsocialistische, maar ook de huidige humanistische universiteiten willen het onderwijs zo veel mogelijk stroomlijnen, om de doorstroming van studenten te bevorderen. Daartoe worden docenten, ook die in de filosofie, door hun ‘leidinggevendens’ gemaand om in een ‘reflectieverslag’ hun ‘doelstellingen’ te verduidelijken en hun onderwijs te verbeteren, zodat het ‘succesvol’ zou worden. Dit gebeurde aan de Universiteit Leiden via een ‘format’.²⁸

Zodra een filosoof het woord ‘format’ hoort spitst hij zijn oren: hier worden vooringenomenheden gepresenteerd als vanzelfsprekendheden. De drogerende macht van deze vanzelfsprekendheden dacht ik te kunnen verduidelijken aan de ‘leidinggevende’. Het ging mij daarbij om het woord ‘reflectie’ – een woord dat filosofen graag gebruiken om het mimicry-karakter van hun activiteiten te verhullen.²⁹

De reactie van de ‘leidinggevende’ (zoiets kan er in de filosofie natuurlijk niet zijn – en dat wist ik ook eigenlijk wel) was niet een discussie over het woord ‘reflectie’, maar een dienstopdracht. Zou ik die weigeren, dan zou ontslag volgen.

Uit de brief van F.A.J. de Haas d.d. februari 2014:

‘Ten aanzien van het reflectieverslag

Het reflectieverslag voldoet niet aan de eisen. Je hebt van Jeroen een format toegezonden gekregen. Er is aan jou geen filosofische reflectie op het woord reflectie gevraagd, maar een reflectie op je eigen rol als docent. Het ontbreken van een reflectieverslag kan betekenen dat je geen BKO krijgt toegekend en je gehouden kunt worden om aanvullende opdrachten te vervullen of cursussen te volgen om je geschiktheid als docent aan te tonen.

Dienstopdracht

Het is spijtig te moeten vaststellen dat je tot op heden niet vrijwillig de gevraagde informatie hebt willen geven. Ik heb je duidelijk gemaakt waarom ik daarover wil beschikken. Ik zie mij genoodzaakt je een dienstopdracht te geven om de gevraagde gegevens aan te leveren.

De universitaire lentekolder wordt nog zichtbaarder nu de universiteit Leiden het boek dat ik na mijn vertrek schreef inmiddels als feromoon gebruikt om studenten te lokken naar het instituut wijsbegeerte.

Filosofische herfst

In 1949 heeft Heidegger de herfst van zijn leven bereikt. Hij wijst erop dat het denken in die levensfase zijn eigen betekenis heeft: *Jede Phase eines Menschenlebens hat, wenn dieses echt ist, ihren eigenen gewachsenen Stil.*³⁰ Het fulmineren tegen de universiteit is dan al lang verstomd. Beter is het vertrouwen in de herfst, *die überlegene Zeit, die den Sinn weckt für den verborgenen Einklang aller Dinge.*

Heidegger is van verre moeten komen om aan de herfst van zijn denken te beantwoorden. In *Sein und Zeit* is hij ervan overtuigd dat het spreken en de rede, de *logos*, überhaupt niet de primair plaats kan zijn waar waarheid ontstaat.³¹ Waar dat dan wel moet gebeuren blijft in het ongewisse. Verwijzingen naar een niet-zintuiglijk vernemen en *blikssprongen* blijven lentekolder.

In veel opzichten spreekt Heidegger zijn hele leven *zur Unzeit*. Als lentedenker (lente – *spring*) denkt hij *sprongen* te kunnen maken in de richting van geheel nieuwe dimensies. Denken heeft een eerste en een andere *Anfang*, en zo'n aanvang kan alleen via een *sprong* bereikt worden.³² Nadenken over de saamhorigheid van 'mens' en 'zijn' is een abrupte *sprong* in de afgrond,³³ nadenken is *der Sprung jäh dorthin, wo alles anders ist, so, daß es uns befremdet.*³⁴

Deze gedachtegang verdient een herfstige ontnuchtering. Alleen wanneer een mens of een denker niet gebonden zou zijn aan de natuur, dus verwant zou zijn aan een cartesiaans subject, alleen dan moet hij in staat geacht worden om reuzensprongen te maken en met zevenmijlslaarzen het 'zijn' binnen te marcheren. Wanneer een mens echt omgeven is en blijft door de natuur zal het adagium dat daar geldt: *de natuur kent geen sprongen, alleen verspringingen*, ook het menselijk denken betreffen.³⁵

Na de Tweede Wereldoorlog ziet Heidegger dat niet vergeten moet worden dat het filosofisch nadenken van huis uit *wel degelijk* bepaald is door de *logos*.³⁶

Wat hij nu ook onderkent is dat *logos* niet alleen redeneren en spreken is, maar in de eerste plaats *beïnvloeden* – dus geen aanduiding is van een passieloos inzicht. Hij verwijst naar de zinsnede uit Homerus' *Odysee*: *malakoi kai haimulioi logoi*, dat wil zeggen: zoetgevooisde en betoverende woorden.

Precies daar kunnen Darwin en Heidegger elkaar tegenkomen, in het besef dat alle woorden, maar ook alle tekenen, voorzover ze niet gewelddadig zijn, zoetgevooid en betoverend zijn, vervuld van verleiding en bedrog, maar ook van de detectie die daar tegenin gaat.

Filosofen zijn altijd uit geweest op *logon didonai*, het geven van rekenschap, het vastleggen van rationele gronden. Die taak kunnen zij niet volbrengen, maar een gemodificeerde filosofie kan wel iets anders. Echt nadenken kan leren inzien dat het verlangen naar vaste gronden dat wetenschap en filosofie delen zelf deel uitmaakt van het verleidelijke en bedrieglijke van de logos.

Wanneer de filosofie in deze zin muteert, dan ontstaan verspringingen:

- Het vermijden van sterven muteert tot besef van sterfelijkheid.
- Speels gedrag, zoals dat te zien is in het baltspel van vogels, muteert tot deelname aan het spel van het leven.
- Het verlangen naar het geven van voldoende gronden muteert tot inzicht in grondeloosheid, in het besef dat gronden uiteindelijk rusten in een bodem die door wetenschap en filosofie niet wordt gelegd.
- Detectie als tegenhanger van bedrog muteert tot ontzuivering.

Alle organismen willen vooruitgang, en als *zij* die niet willen, dan het genoom wel dat hen op pad stuurt. Filosofie is een modificatie van de wetenschappelijke vooruitgang.

De Siberische lariks bevindt zich in het gematigde Europa buiten zijn natuurlijke plaats. Een filosoof is daarvan een variant: hij beseft dat hij voortdurend zijn natuurlijke plaats te buiten gaat.

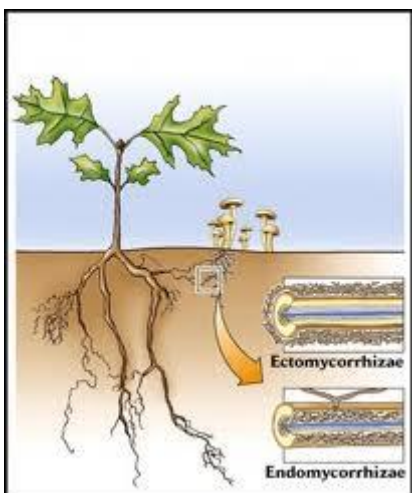
Filosofie houdt in dat je tijdelijk, heel tijdelijk, een klein beetje excentrischer wordt dan je al was.³⁷ De vooruitgang ervan is een vergroting van buitensporigheid, een besef van thuisloosheid, als tegenhanger van de voortdurende logisch-natuurlijke drang tot bedrog en zelfbedrog met betrekking tot de mogelijkheid van zekerstelling en beheersing van de natuur.

Vanuit het besef dat alle rationele gronden ontoereikend zijn ontstaat het inzicht dat er uiteindelijk niets of niemand is aan wie rekenschap gegeven kan worden, domweg omdat voor deze geste in de natuur geen belangstelling is.

Moeder natuur is speels, maar onverschillig voor haar producten en nakomelingen. De natuur die levende wezens, soorten, grotere gehelen, samenwerkingsverbanden, technologische producties en denkmogelijkheden geeft en ontnemt *verlangt er niet naar dat haar rekenschap* gegeven wordt, *doordat zij niets terug kan verlangen voor haar gaven of berovingen. De natuur is als moeder geheel onverschillig, en juist daarin groter dan datgene wat ik ervan kan bevatten of waarvan ik rekenschap kan geven.*

De academische mimicry-filosofen denken alsmaar nieuwe rationele gronden te geven. Wat zij vergeten zijn, dat is dat het radicale, de verworteling, zowel die van de filosofie als die van een lariks of eik, uiteindelijk rust in de grond als bodem waarvan en waartegenover geen rekenschap gegeven kan worden. De wetenschappen gebruiken deze bodem, maar laten die voor wat ze is. Zij *moeten* deze bodem ontkennen om wetenschappen te kunnen blijven. De academische filosofie daarentegen rust, net als de vogelnestorchidee, slechts in schijn in de bodem. Zij is een loze parasiet.

Veruit de meeste planten worden gekenmerkt door samenwerkingsverbanden met schimmels: de mycorrhiza's. Die berusten op rationele handelsakkoorden. Dat neemt niet weg dat wortels en de grond waarin zij wortelen weliswaar verbonden zijn, maar toch ieder voor zich blijven, niet in elkaars wederkerigheid op kunnen gaan, en evenmin in elkaars nabijheid. Niemand die dit fraaier verwoord heeft dan Heidegger.³⁸ Wortels en grond zijn ten overstaan van elkaar buitensporig: zij zijn verbonden, maar zo dat zij onherroepelijk bij zichzelf blijven, van elkaar afgewend.

Precies dat is de aard van de filosofische ontzuochtering.

Heidegger bespreekt Heraclitus, een van de beginners van de filosofie, die ervan overtuigd was dat de alles omvattende natuur zichzelf in het verborgene houdt. Heraclitus noemt de natuur ook wel de goddelijke. Daarvan zegt hij: die is dag *en* nacht, winter *en* zomer – de eenheid ervan.

Die eenheid is geen filosofische synthese, maar een gespannen harmonie van tegendelen, die onherroepelijk bij zichzelf blijven en niet in welke vereniging ook zijn op te nemen.

Der Feldweg

In deze zin laat Heidegger zich aanspreken door de *Feldweg*:

*Op zijn pad komen de winterse storm en de oogstdag elkaar tegen, ontmoeten het rusteloos opwindende van het voorjaar en het gelaten sterven van de herfst elkaar, spiegelen het spel van de jeugd en de wijsheid van de ouderdom zich in elkaar.*³⁹

Zo'n veldweg is een knooppunt waarin de elementen en de seizoenen geconcentreerd raken, maar nooit in een hogere synthese kunnen worden opgenomen. Een filosoof is op zijn beurt een dergelijk knooppunt. Hij bemerkt van daaruit iets van de verhouding van lente en herfst, die zo is dat ieder seizoen bij zichzelf blijft en niet te overzien valt. Net zo min kan de lente van een denker als eenheid verbonden worden met zijn herfst. Beide levensfasen zijn van elkaar afgewend, terwijl ze elkaar toch blijven doortrekken.

Een dergelijk inzicht behoort zelf tot de herfst van het menselijk leven. Deze nuchterheid is niet gekeerd *tegen* de wildheid van de lente⁴⁰, maar neemt er zo afstand van dat beide, lente en

herfst, op die afstand van elkaar kunnen blijven. Maar voor je het weet stijgt de lente je weer naar het hoofd. Of je generatie wordt afgedankt en vervangen door de volgende die met frisse moed het zelfde platgetreden levenspad gaat aflopen.

¹ <http://www.pfaf.org/user/Plant.aspx?LatinName=Larix+sibirica>: This species is very cold-hardy when fully dormant, but the trees can be excited into premature growth in Britain by mild spells during the winter and they are then very subject to damage by late frosts and cold winds

² Heidegger, *Zollikoner Seminare*, p. 65: Ein Merkwort für das bisher Gesprochene ist der alte Name für eine Blume: die "Zitelosa". Wenn man nichts von der Privation weiß und keinen rechten Begriff von der Zeit hat, wäre das eine Blume, die ohne Zeit ist. Aber der Name nennt die Blume, die nicht zur rechten Zeit blüht.

Ursprünglich hieß "Zitelosa" der Krokus, der vorzeitig, nicht zur üblichen Blütezeit blühte. In Analogie zur Frühjahrs-Zitelosa sprach man später von der Herbstzeitlose, die nachzeitig blüht: "zeitlos" meint: zur Unzeit.

³ Howard, *The Springtime of Nations*, in *Foreign Affairs*, 1989: The French Revolution did not set off an immediate chain reaction throughout Europe, unlike the revolutions of 1848 when, fired by the example of Paris, crowds in Brussels, Vienna, Budapest, Milan and Warsaw poured onto the streets. Barricades were erected, governments collapsed like ninepins, leaving a power vacuum into which moved eloquent but inexperienced leaders, faced with the task of translating into reality the ideals they had been preaching in opposition. They fumbled and fought among themselves. Liberals and radicals found they had as little in common as either had with the old order. The forces of reaction, scotched but not killed, bided their time and struck back. By the end of 1849 order had been restored, the revolutionary leaders were in exile, and tougher if more pragmatic gendarmes had taken charge of the European continent. That Springtime of Nations was over almost before it had begun.

⁴ Tocqueville, *Suite des Journées de Juin*, X: Je considèrai sur-le-champ le combat de Juin comme une crise nécessaire mais après laquelle le tempérament de la nation se trouverait en quelque sorte changé. A l'amour de l'indépendance allait succéder la crainte et peut-être le dégoût des institutions libres; après un tel abus de la liberté, un tel retour était inévitable. Ce mouvement de retraite commença, en effet, dès le 27 juin; d'abord très lent et comme invisible à l'œil nu, puis rapide, puis impétueux et irrésistible. Où s'arrêtera-t-il ? Je l'ignore.

⁵ De Groene Klaver en de hoogleraar Ganzevoort formuleren dit zo ten aanzien van de bezetters (In NRC-Handelsblad van 27 februari 2015.): *Ze hebben groot gelijk en niet alleen aan de UvA. Hun verzet raakt aan een veel dieper en breed gevoeld onbehagen dat in het onderwijs speelt, maar ook bijvoorbeeld in de zorg en de volkshuisvesting. Het gaat over de vraag van wie onze samenleving eigenlijk is. Zijn universiteiten van ons allemaal, of zijn ze het eigendom van de baasjes?*

⁶ Tillich, *An meine deutschen Freunde*, p. 163-164.

⁷ Heidegger, *Vorträge und Aufsätze*, p. 51-52: Demnach wäre die Theorie als Betrachtung das nachstellende und sicherstellende Bearbeiten des Wirklichen.

⁸ Heidegger, *Vorträge und Aufsätze*, p. 54.

⁹ Heidegger, *Gesamtausgabe (GA)* 65, p. 332: Durch Plato wird die *alêtheia* zur *Zugänglichkeit* im gedoppelten Sinne des Freistehens des Seienden als solchen und des Durchgangs für das Vernehmen.

GA 65, p. 333: Vgl. Aristoteles, das *alêtheuein* t^us psychês

¹⁰ Heidegger, *GA* 94, p. 252: Die Wissenschaft muß streben in das Immer Klarere als das Vertraute und Geläufige.

Die Philosophie geht zurück in das Verborgene als das Unverständliche und Befremdende.

¹¹ During summer, all *Ophrys* orchids are dormant as underground bulbous [tubers](#), which serve as a food reserve. In late summer/autumn they develop a rosette of leaves. Also a new tuber starts to grow and matures until the following spring; the old tuber slowly dies. The next spring the flowering stem starts to grow. During flowering the leaves have already started to wither. ^[4]

¹² Gaskett, Orchid pollination by sexual deception: pollinator perspectives, in *Biological Reviews* (2011), **86**, p. 59: In many Australian orchid species, the labellum is attached by a flexible hinge. When a pollinator grips the labellum, he is flung into the stigma and pollinia.

¹³ *Frey's Research*, 06-05-2012: Most species have flowers that are blue/purple, an unusual colour for terrestrial orchids though a few distinct colour morphs exist such as red and yellow (Jones 2006). *Thelymitra* iconically display nastic movements, which has influenced the common name for this genus of 'Sun Orchids'. The flowers typically open on bright sunny days; the length of time that flowers are open differs between species (Jones 2006).

Thelymitra is a prominent food deceptive genus in the Australian Diuridae and all species are rewardless (Jones 2006). The symmetrical form, together with its lack of reward and close resemblance to many Australian lily-

like taxa, suggest that many *Thelymitra* species are food deceptive mimics of local, co-blooming and pollen rewarding guilds (Bates and Weber 1990).

¹⁴ The [lady's slipper orchid](#) (*Cypripedium fargesii*) does not look well. Its red and yellow flowers are nestled among two large leaves, both covered in unsightly black splotches. These look like the signs of a fungal infection, but they're not. This orchid is deceptive, not diseased. It produces the black spots itself and in doing so, it lures in flat-footed flies that feed on fungus. The flies, duped by the orchid's false spots, pick up pollen and spread it to another flower. By appearing infected, the orchid reproduces.

¹⁵ Edens-Meier & Bernhardt (eds), *Darwin's Orchids: Then and Now*, p. 296: The dark, featureless labellum of *Ophrys helenae* may mimic a dark hole into which its duped pollinator, male *Eucera* spp., attempts to crawl, seeking overnight shelter.

¹⁶ Waterman & Bidartondo, Deception above, deception below: linking pollination and mycorrhizal biology of orchids, *Journal of Experimental Botany*, (59), 5, p. 1089: the ability to utilize otherwise free-living fungi in mycorrhizal symbioses appears to be a unique characteristic of orchids. Another characteristic trait of the orchid family is the exceptionally prolific production of tiny dust-like seeds (microspermy) ... Each orchid seed is minuscule and has minimal nutritional reserves; it is essential for the germinating seed to undergo mycorrhization with an appropriate fungal partner in order to grow. Otherwise, dormancy periods of up to several years can occur in some species.

p. 1090: ... most adult orchids retain their mycorrhizal partnerships, and due to their characteristically poorly developed root systems, they are thought still to be heavily reliant on mycorrhizal fungi for mineral nutrition ... some orchid species have lost the ability to photosynthesize and remain entirely myco-heterotrophic as adults ... the orchid taps into and exploits ectomycorrhizal networks between the fungus and other neighbouring plant species, and they can therefore be considered epiparasites of those plants.

¹⁷ Jersakova, et al, Mechanisms and evolution of deceptive pollination in orchids, *Biological Reviews* (2006) 81, p. 223: Orchid flowers that elicit 'pseudocopulation' by male insects possess not only sex-pheromone-like odours, but also visual and tactile cues. The odour plays a key role in the long-range attraction of males to the flower. During pseudocopulation the pollinia become attached to the male's head or abdomen and are transferred to a flower of another plant during the next copulation attempt. The pheromone-like odour of orchids is often even more attractive for male insects than that of their own females, but males can learn to avoid areas containing orchids or females can increase their attractiveness by walking away from the orchid colony. Sexual deception imposes strong specialisation in orchids as insect pheromones are generally highly species specific.

¹⁸ Sprengel, *Das entdeckte Geheimnis*, 1793, p. 403-404: Warum hat nun die Natur diese Blume, der sie völlig das Ansehen und die Einrichtung einer Saftblume gegeben hat, dennoch nicht mit Saft versehen? Warum ist diese Blume eine *Scheinsaftblume*? Diese Frage kömmt mir jetzt nicht so leicht zu beantworten vor, als ehemals. Ich glaubte nemlich, daß es bey dieser Blume bloß darauf angesehen sey, daß eine Fliege, durch den Schein getäuscht, sich in dieselbe hineinbegeben, und, nachdem sie ein Staubkörnchen herausgezogen hätte, und nun weiter kröche, mit samt demselben an dem Stigma kleben bleiben sollte.

¹⁹ Darwin, *The various contrivances by which orchids are fertilised by insects*, 2nd ed. 1885, p. 37.

²⁰ Heidegger, GA 9, p. 314

²¹ Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, p. 14: Wenn die Philosophie ihr Grau in Grau malt, dann ist eine Gestalt des Lebens alt geworden, und mit Grau in Grau lässt sie sich nicht verjüngen, sondern nur erkennen; die Eule der Minerva beginnt erst mit der einbrechenden Dämmerung ihren Flug.

²² Heidegger, *Die Selbstbehauptung der deutschen Universität*, p. 12: Wissenschaft ist das fragende Standhalten inmitten des sich ständig verbergenden Seienden im Ganzen. Dieses handelnde Ausharren weiß dabei um seine Unkraft vor dem Schicksal.

²³ De betekenisconnotaties van het woord *Aufbruch*: Erneuerung Abbruch Umbruch Tradition Abschied Ausbruch Neubeginn Neuanfang.

²⁴ Heidegger, GA 94, p. 467-68: Das ist nicht nur der Wirkung nach unmöglich, es bleibt vor allem der Absicht nach ein freilich nur sehr langsam einzusehender Irrtum.

Diese Einsicht entspringt nur aus einer erfahrungsmäßigen Kenntnis der vorigen, aus dem mißlingenden Versuch der Umwendung der heutigen Universität – gesetzt, daß beides getragen und geleitet ist von einem wesentlichen Wissen, das vor aller "Wissenschaft" liegt und von Anfang an außerhalb steht.

²⁵ Heidegger, GA 65, p. 155-56: Die »Universitäten« als »Stätten der wissenschaftlichen Forschung und Lehre« (solcher Art sind sie Gebilde des 19. Jahrhunderts) werden zu reinen und immer »wirklichkeitsnäheren« Betriebsanstalten, in denen nichts zur Entscheidung kommt. Den letzten Rest einer Kulturdehoration werden sie nur so lange behalten, als sie vorerst noch zugleich Mittel zur »kulturpolitischen« Propaganda bleiben müssen. Irgendein Wesen von »universitas« wird sich aus ihnen nicht mehr entfalten können: einmal, weil die politisch-

völkische Indienstnake solches überflüssig macht, sodann aber, weil der Wissenschaftsbetrieb selbst ohne das »Universitäre«, d. h. hier einfach ohne den Willen zur Besinnung, weit sicherer und bequemer in Gang zu halten ist.

Die Philosophie, hier nur verstanden als denkende Besinnung auf die Wahrheit und d. h. Fragwürdigkeit des Seyns, nicht als historische und »Systeme« anfertigende Gelehrsamkeit, hat an der »Universität« und vollends in der Betriebsanstalt, die sie werden wird, keinen Ort. Denn sie »hat« überhaupt nirgendwo einen solchen, es sei denn jenen, den sie selbst gründet, zu dem aber kein Weg von irgend einer festen Einrichtung aus unmittelbar hinzuführen vermag.

²⁶ Heidegger, GA 96, p. 172: Daß die Philosophische Fakultät der Berliner Universität – die längst schon ein leeres und aufgeblasenes Gebilde geworden – zu so törichten Vorschlägen flüchtet, beweist den Niederbruch der Universität weit schlagender als jede Interesselosigkeit der Studierenden.

²⁷ Heidegger, GA 96, p. 228

²⁸ **Reflectieverslag als onderdeel van het BKO-dossier**

Algemene gegevens

Uw naam	
Leidinggevende	
Datum reflectieverslag	

De volgende vragen kunnen een leidraad vormen bij het schrijven van het reflectieverslag (ca. 1 A4). 1. Wat wilt u in uw onderwijs bij uw studenten bereiken? Wat zijn uw doelstellingen? 2. Was is voor u succesvol onderwijs? 3. Wat ging er altijd al goed in uw onderwijs en heeft u besloten te handhaven? 4. Heeft u zich voorgenomen in de toekomst het een en ander binnen uw onderwijs anders te gaan doen en zo ja, waarom? 5. Op welke wijze zou u uw onderwijsdeskundigheid up to date willen houden?

²⁹ *Reflectieverslag. Th.C.W.Oudemans.*

Filosofie slikt woorden niet voor zoete koek. Dat geldt al helemaal voor het woord *reflectie*. Dat woord is geenszins onschuldig, maar metafysisch belast. Reflectie komt in de filosofie maatgevend naar voren in het denken van de Nieuwe Tijd, bij voorbeeld bij Descartes, die ervan uitgaat dat het *cogito* een *cogito me cogitare* is. Dat denkt Descartes: wie denkt heeft tegelijkertijd inzicht in zijn denken. Kant spreekt van het *ich denke* dat alle denken zou begeleiden.

Wat is hiervan de betekenis? Die is uitgelegd door Heidegger, bij voorbeeld in *Vorträge und Aufsätze*. Wie reflecteert, die buigt zich terug in een al vastliggende verhouding tot de dingen. Eerst worden de dingen als objecten begrepen, terwijl degene die ze ziet zich als subject begrijpt. Vervolgens is er de hoop op een doorzichtig en beheersbaar kennen van de objecten doordat het subject doorzichtig is (of wordt) voor zichzelf. Heidegger geeft dit als volgt weer: *Reflexion is Rück-beugung und is als diese die eigens vollzogene Präsentation des Präsenten*.

Het is van belang om te bedenken dat reflectie filosofisch geprejudicieerd is: reflectie is doorzichtig maken *met het oog op beheersing*.

Een ding is duidelijk: dat kan niet de taak zijn van filosofisch onderwijs. Als filosofie reflectie zou moeten wezen, dan heeft ze haar taak volbracht: de door haar gewenste doorzichtigheid is wetenschappelijk gezien overbodig en nergens te verkrijgen. Wel is het van belang om na te denken bij de vooroordeelsstructuur van de reflectie. Geloof in het vermogen tot reflectie is een van de manieren om vast te houden aan de illusie van de menselijke zelfstandigheid, zoals verduidelijkt wordt in *Echte Filosofie*. Een belangrijk filosofeem is de gedachte dat mensen voorzien zijn van een verondersteld reflectievermogen, en dat zij daarom *zelf kunnen denken*.

In mijn colleges maak ik voortdurend duidelijk dat hier sprake is van een rationalistische illusie: doorzichtigheid van het denken is al uitgesloten vanwege de ondoorzichtigheid van de taal – wat blijkt in de ondoorzichtigheid van het woord *reflectie* zelf (Zo wordt er wel gesproken van *zelfreflectie*, wat een pleonasme is).

Filosofie is dan ook geen reflectie over reflectie, geen terugbuiging van het denken op zichzelf, maar wel reflectie als het laten spiegelen van fundamentele woorden in elkaar, zodanig dat het al dan niet aansprekende ervan te merken is, en ook de daarin ontstane betekenisverschuivingen.

³⁰ Heidegger, GA 16, p. 436.

³¹ Heidegger, *Sein und Zeit*, p. 33: ... darf der logos gerade *nicht* als der primäre "Ort" der Wahrheit angesprochen werden.

³² Heidegger, GA 5, p. 64: Der echte Anfang ist als Sprung immer ein Vorsprung, in dem alles Kommende schon übersprungen ist, wenigstens als ein Verhülltes.

³³ Heidegger, *Identität und Differenz*, p. 20: So wird denn, um das Zusammengehören von Mensch und Sein eigens zu erfahren, ein Sprung nötig. Dieser Sprung ist das Jähe der brückenlosen Einkehr in jenes Gehören, das erst ein Zueinander von Mensch und Sein und damit die Konstellation beider zu vergeben hat.

³⁴ Heidegger, *Was heißt Denken?*, p. 48.

³⁵ Oudemans, *In Natura*, p. 70: De vraag naar wat leven is kan niet beantwoord worden door een scherpe afbakening van datgene wat niet leeft. Zoals het leven bestaat als mutatie, geen sprongen en geen continuïteiten, maar digitale verspringingen binnen het zelfde, zo bestaat het woord *leven* als opeenvolging van mutaties van ditzelfde woord. Het woord *leven* is een variant van het leven zelf.

³⁶ Heidegger, GA 79, p. 159.

³⁷ Heidegger, GA 55, p. 206.: ...der Mensch ist hier in gewisser Weise die Mitte und ist sie doch wiederum nicht. In diesen Zusammenhängen verbirgt sich das eigentümliche, den Menschen auszeichnende Wesen, das wir das Exzentrische nennen könnten. Der Mensch ist, wohnt inmitten des Seienden im Ganzen, ohne doch dessen Mitte zu sein im Sinne eines Grundes, der alles Seiende vermittelt und trägt. Der Mensch ist in der Mitte des Seienden und ist doch nicht die Mitte selbst.

³⁸ Heidegger, GA 9, p. 366-67: Der Grund und Boden ist zwar das Element, worin die Wurzel des Baumes west, aber das Wachstum des Baumes vermag den Wurzelboden niemals so in sich aufzunehmen, daß er als etwas im Baum verschwindet. Vielmehr verlieren sich die Wurzeln bis zu den feinsten Fasern im Boden. Der Grund ist Grund für die Wurzel; in ihm vergißt sie sich zugunsten des Baumes. Die Wurzel gehört auch dann noch, wenn sie sich nach ihrer Weise dem Element des Bodens anheimgibt, dem Baum. Sie verschwendet ihr Element und sich selbst auf diesen.

Sie kehrt sich als die Wurzel nicht an den Boden; wenigstens nicht in einer Weise, als sei es ihr Wesen, nur diesem Element entgegenzuwachsen und in ihm sich auszubreiten.

³⁹ Heidegger, GA 13, p. 90: Auf seinem Pfad begegnen sich der Wintersturm und der Erntetag, treffen sich das regsam Erregende des Frühjahrs und das gelassene Sterben des Herbstes, erblicken einander das Spiel der Jugend und die Weisheit des Alters.

⁴⁰ Zie Heidegger, GA 52, p. 147.